

УДК 376.3+37.013

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2026-22.24>

АЛЬТЕРНАТИВНА ДОДАТКОВА КОМУНІКАЦІЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

МАТВЕЄВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
nataliia.matveieva@pnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-8495-7074

Анотація. У статті акцентовано на актуальних проблемах організації інклюзивного навчання в сучасних умовах. Зауважено, що реалізація потенціалу здобувачів з особливими освітніми потребами потребує особистісно-орієнтованого характеру освітнього процесу, його адаптації і модифікації, використання останніх досягнень науки й техніки, упровадження інновацій. Акцентовано на необхідності створення психологічно сприятливого освітнього середовища, за якого здобувач освіти має змогу успішно навчатись, розвиватись, спілкуватись та взаємодіяти, інтегрувати у соціум. Проаналізовано значення альтернативної додаткової комунікації як засобу створення широких можливостей щодо спілкування, взаємодії та соціалізації. Встановлено, що альтернативна додаткова комунікація – це сукупність інструментів, технологій і технік, спрямованих на стимулювання та розвиток комунікативної компетентності осіб з різними нозологіями. Проаналізовано феномен та історичні джерела розвитку альтернативної додаткової комунікації, визначено значення у здійсненні впливу на ефективність інклюзивного освітнього процесу. Охарактеризовано групи засобів альтернативної додаткової комунікації, виокремлено основні її форми та види. Акцентовано на спрямованості та перевагах вербального та невербального мовлення, текстових повідомлень, піктограм, малюнків, додатків з символами, пристроїв для генерації мовлення тощо; розкрито особливості щодо їх упровадження у роботі з дітьми з різними нозологіями. Проаналізовано та виокремлено стрижневі принципи, що лежать в основі використання альтернативної додаткової комунікації та вимоги щодо її реалізації на практиці у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Доведено, що використання засобів альтернативної додаткової комунікації створює нові можливості ефективної корекції порушень мовлення, стимулює появу власних вербалізацій, що закладає підґрунтя словесного спілкування.

Ключові слова: альтернативна додаткова комунікація, порушення мовлення, вербальне мовлення, невербальне мовлення, розвиток.

Постановка проблеми. Розвиток інклюзивної освіти на сучасному етапі в Україні є свідченням певного прогресу щодо реалізації гуманістичних принципів, з одного боку, та показником наявних недоліків й упущень в роботі учителя-практика, з іншого. Реалізація поставлених завдань у галузі інклюзивного навчання передбачає готовності педагогів до роботи в умовах гетерогенного освітнього середовища, високого рівня їх професіоналізму та розвинутих особистісних й професійних якостей, що дозволяють ефективно взаємодіяти з різними категоріями здобувачів освіти. На цьому наголошують основні нормативно-правові документи про освіту в Україні, як-от: «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї», «Про основи соціальної захи-

щеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» та ін., що вказують на пріоритетні напрями роботи у системі освіти.

Зміст освітньої діяльності у закладах загальної середньої освіти України в 2025–2026 н. р. спрямовано на реалізацію Державного стандарту та упровадження досягнень Нової української школи як результату освітніх реформ. Організація освітнього процесу здобувачів з особливими освітніми потребами здійснюється за програмою закладу освіти, за якої

стрижневого значення набуває корекційно-розвиткова складова, урахування індивідуальних їх потреб: «В умовах сьогодення особливого значення набуває формування у закладах освіти психологічно сприятливого середовища, забезпечення своєчасної підтримки усіх учасників освітнього процесу, зокрема учнів з особливими освітніми потребами, які мають особливості когнітивних функцій, психоемоційних процесів, сенсорного і моторного розвитку...» [4, с. 1]. У цілому гармонійний розвиток особистості, незалежно від її віку, рівня розвитку, наявного порушення та стану здоров'я виступають головним завданням, на вирішення якого спрямована освітня політика нашої держави. Виявлення й реалізація потенціалу здобувачів з особливими освітніми потребами накладають на освітній процес особистісно-орієнтоване спрямування, що своєю чергою передбачає адаптацію і модифікацію, яка слугує створенню сприятливих умов навчально-пізнавальної діяльності. З іншого боку, ефективне інклюзивне навчання, виховання, розвиток здобувачів з особливими освітніми потребами залежать від низки складових, чільне місце з-поміж яких посідають додаткові допоміжні засоби й, зокрема, альтернативна додаткова комунікація. Нормативно-правове підґрунтя інклюзивної освіти доводить потребу реалізації концептуальних положень Конвенції про права осіб з інвалідністю й зокрема «використання технологій, які враховують різні форми інвалідності, прийняття і сприяння використанню жестових мов, абетки Брайля, додаткових і альтернативних способів спілкування і всіх інших доступних способів, методів і форматів спілкування за вибором осіб з інвалідністю» (Ст. 2, Ст. 9) [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з означеної проблеми свідчить про особливий інтерес до цієї теми, на що вказують праці сучасних вітчизняних науковців М. Ажажі, В. Білан, А. Бойчук, М. Волощук, Н. Гончарук, І. Демченко, Н. Лещук, Ю. Косенко, А. Миколайчук, Т. Мотуз, О. Омельчук, Л. Пасічник, Ю. Сіденко, Н. Стельмах, В. Сухенко, І. Цуркан, М. Чайки. Ці та інші науковці досліджували специфіку комунікативного

інклюзивного освітнього середовища, розкривали психолого-педагогічні, організаційні, соціальні й інші аспекти проблеми. На наш погляд, варто виокремити засоби альтернативної додаткової комунікації як ефективні у роботі сучасного учителя закладу освіти з інклюзивним навчанням та акцентувати на їхньому значенні.

Мета статті – проаналізувати історію виникнення та розвитку альтернативної додаткової комунікації, визначити переваги, особливості її використання в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами задля підвищення ефективності їх навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна практика доводить, що правильний підхід до реалізації завдань інклюзивного навчання – це значний відсоток успіху у професійній діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, що своєю чергою дозволяє своєчасно виявити успіхи та труднощі у навчанні, спілкуванні, загальному розвитку здобувачів з особливими освітніми потребами, вказує на шляхи їх вирішення. Альтернативна і додаткова комунікація («*alternative and augmentative communication*») в інклюзивному освітньому середовищі – це сукупність інструментів, технологій і технік, спрямованих на стимулювання та розвиток комунікативної компетентності осіб з різними нозологіями й, особливо, з порушеннями мовлення (розлади спектру аутизму, порушення розумового розвитку, порушення розвитку мовлення) задля полегшення можливості їх спілкування, взаємодії та інтеграції в соціум. Вперше про альтернативну додаткову комунікацію (АДК) було згадано в результатах досліджень щодо використання комунікативних дошок у роботі з особами з афазією в середині ХХ ст. Ці ранні дослідження АДК передбачали, що така технологія може мати позитивний вплив на реабілітацію осіб з афазією. Починаючи з кінця 50-тих – початку 60-тих років ХХ ст. у США науковці почали описувати досвід їх застосування й у роботі з особами з порушеннями опорно-рухового апарату. Водночас у цей період було створено своєрідний механізм POSM (*Patient Operated Selector Mechanism*),

який дозволяв управляти друком тощо. На початку 70-тих років ХХ ст. (1973) з'явився перший переносний пристрій з АДК – апарат *Talking Brooch* – дисплей, що відображав літери та кріпився для зручності використання на одязі особи з порушенням розвитку. Зокрема 80-ті роки ХХ ст. заклали підвалини нової ери у розвитку альтернативної додаткової комунікації, чому слугувало запровадження новітніх технологій, а зокрема *Eye Typer by Sentient Systems* – технології управління поглядом. На сьогодні ці засоби широко використовуються як у корекційно-розвитковій роботі, так і навчанні, вихованні, задля формування соціальних умінь і навичок осіб з різними нозологіями. До прикладу, широкого використання нині набули системи АДК:

- *PCS* (автор – Р. Майер Джонсон, 1980-ті рр.) [10, с. 24], створена в рамках проекту *Boardmaker* й представлена своєрідною графічною символікою. Сфери використання: корекційна робота з дітьми з порушеннями мовлення, побутова комунікація (комунікативні таблиці та зошити, електронні пристрої (*Dynavox, Tobii*), мобільні застосунки (*Boardmaker*);

- *Blissymbolics* (автор – Ч. Бліс) [7, с. 8], укладена задля заміни вербального мовлення та подолання будь-яких перешкод у спілкуванні. З початку 1970-х р. система використовується як інструмент АДК у практичній логопедії задля формування навичок усного й писемного мовлення, опанування абстрактних понять, розвитку емпатії та вираження емоцій [12, с. 200];

- *PECS (Picture Exchange Communication System)*. Автори – Л. Фрост та А. Бонді (1985 р., США) [9]. Розроблено задля підтримки дітей з розладами спектра аутизму й мовленнєвими порушеннями. PECS – своєрідна система АДК, що передбачає вираження потреб, бажань або думок особи шляхом обміну її з іншими учасниками комунікації різними зображеннями на картках.

Так, зарубіжні вчені Дж. Бонора [8], Дж. Ганс [11], Р. Уільямс [13] зауважують, що використання засобів альтернативної додаткової комунікації (АДК) створює нові можливості щодо ефективної корекції порушень розвитку (зокрема, мовлення), стимулює появу вербалізації й, як результат, закладає підґрунтя словесного спілкування. Розмежовують різні форми та види альтернативної додаткової комунікації, як-от: вербальне мовлення, невербальне мовлення (погляд, жести, вираз обличчя, дотик, жестова мова), текстові повідомлення, піктограми, малюнки, додатки з символами, пристрої для генерації мовлення тощо. Відповідно до середовища реалізації виокремлюють різні види, як-от (табл. 1).

На основі попередньої діагностики рівня розвитку, проведеної відповідними фахівцями у галузі освіти, медицини, соціальної сфери, як-от: логопеди (освітніх закладів, медичних установ, інклюзивно-ресурсних центрів, логопедичних пунктів), психологи (практичні, клінічні, спеціальні, психологи інклюзивно-ресурсних центрів); корекційні педагоги, ерготерапевти та лікарі-неврологи здійснюється оцінка потреб дитини в засо-

Таблиця 1

Види АДК та їх застосування

№ з/п	Вид порушення	Вид АДК
1	Затримка розумового розвитку Порушення мовлення (алалія) Розлади аутистичного спектру	Піктограми
2	Порушення мовлення (дислалія) Порушення слуху	Жестова мова
3	Порушення опорно-рухового апарату (ДЦП) Вроджена патологія органів артикуляційного апарату (ринолалія)	Пристрої генерації мовлення Мобільні додатки
4	Порушення зору	Шрифт Брайля
5	Втрага мовлення (травми, інсульт)	Рисунки, світліни Піктограми

Джерело: [6, с. 23]

бах альтернативної додаткової комунікації (АДК). Зокрема в освітніх закладах ці засоби можуть включати педагоги й фахівці команди психолого-педагогічного супроводу. Стрижневим принципом використання альтернативної додаткової комунікації (АДК) виступає залучення складових освітнього середовища, спрямованість на підвищення ініціативи й соціальної участі дитини [4; 5, с. 90–93]. Окрім того, застосування АДК передбачає дотримання таких принципів, а саме:

- принцип систематичності та послідовності, тобто використання способів застосування засобів АДК у різних ситуаціях з урахуванням рівня сформованості комунікативних навичок дитини;
- принцип природовідповідності, що створює передумови невимушеної комунікації дітей з різними можливостями й рівнем розвитку;
- принцип підтримки й надання допомоги з боку вчителя (асистента) з урахуванням зони найближчого розвитку дитини;
- ігровий принцип, як застосування різних способів комунікації у формі гри;
- принцип мотивації комунікативної діяльності особистості, її заохочення до взаємодії [6, с. 31].

На сучасному етапі виокремлюють декілька груп засобів альтернативної додаткової комунікації, а саме (рис. 1):

Зокрема до електронних засобів альтернативної додаткової комунікації належать електронні записники, альбоми світлин, комунікатори та сенсорні екрани, синтезатори мови, різноманітні звукові іграшки, комп'ютери та планшети з функцією зорового управління. Організація комунікації з використанням візуальних образів – це застосування письма, символів, піктограм, різних зображень та світлин, що полегшує сприймання, усвідомлення та запам'ятовування певної інформації через образи та картинки. Сьогодні на практиці активно упроваджуються й засоби альтернативної комунікації (АДК), що передбачають опору на тіло та тактильні відчуття. Це, зокрема, жести, міміка, різні рухи тіла, як-от: торкання, легке постукування тощо. У такий спосіб діти вивчають себе, власні властивості, навчаються розрізняти емоційні стани, предмети, образи, висловлюють свої думки. Загальними правилами використання засобів альтернативної додаткової комунікації (АДК) виступає доступність, складність, можливість застосування й модальність. Зазвичай, включення засобів альтернативної додаткової комунікації відбувається за своєрідним алгоритмом з урахуванням особливостей когнітивного, мовленнєвого, фізичного, психічного, емоційного, соціального, моторного розвитку особистості, тобто є індивідуалізованим, адаптованим під конкретну дитину

Рис. 1. Групи засобів АДК

з особливими освітніми потребами. Поряд із тим, цей процес передбачає дотримання низки вимог, а саме:

- урахування виду порушення, рівня підтримки дитини з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, а також її труднощів у спілкуванні;

- відповідність засобів АДК особливостям розумової діяльності, психічного й фізичного розвитку відповідно до виду порушення (здатність чути і бачити, розвиток моторних функцій, спроможність фокусувати увагу, особливості співвіднесення інформації, отриманої через різні сенсорні канали);

- урахування комунікативних потреб особистості (готовність до комунікації, комунікативні навички, стратегії і способи комунікації, словниковий запас), її рівня розвитку, можливостей, загального стану (невербальні навички, способи взаємодії з іншими, розуміння причинно-наслідкових зв'язків та інше);

- урахування часових норм та обмежень;

- урахування та використання тих засобів АДК, які застосовуються дитиною у повсякденному житті;

- урахування розмаїття ймовірних емоційних реакцій дитини;

- здійснення аналізу освітнього середовища, можливих фізичних, психологічних чи моральних бар'єрів;

- дотримання принципу «головна мета – підтримка спілкування, а не повна заміна комунікації», мотивація до спілкування;

- моніторинг функціональності, доступності засобів у роботі з особами з різними нозологіями тощо.

У цілому засоби альтернативної додаткової комунікації (АДК) повинні ураховувати фізіологічні особливості учасників комунікації, створюючи сприятливі передумови щодо активної комунікативної діяльності. В освітньому процесі використання цих засобів сприяє підвищенню рівня засвоєння навчального матеріалу, пізнавальної активності, мотивації до навчання, спілкування й взаємодії, практичного використання набутих знань у повсякденному житті. З іншого боку, за допомогою засобів альтернативної додаткової комунікації швидко й легко можна виявити

прогалини у знаннях, труднощі у спілкуванні, взаємодії й соціалізації [3, с. 367]. Перевагою засобів альтернативної додаткової комунікації вважаємо мотивацію осіб з порушеннями мовлення до активного спілкування, сприяння адаптації та інтеграції у соціум, попередження появи бар'єрів на шляху отримання інформації та її передачі, навчання, розвитку, самореалізації особистості [1, с. 28–32].

Наше дослідження показало, що, АДК містить у собі низку інструментів, технологій і технік втручання, спрямованих на стимулювання мовленнєвого розвитку особистості, які може використовувати як фахівець у галузі спеціальної освіти, так і сама людина. Причому, широкого вжитку набули різні форми АДК, як-от: погляд, дотик, жестова мова, піктограми, малюнки, додатки з символами. З іншого боку, більшість із засобів АДК значно ширше застосовується у корекційно-розвиткової роботі фахівців та побутовій комунікації осіб з різними видами порушень розвитку. Зокрема це:

1) технічні засоби:

- мовленнєві апарати (*AAC devices*), електронні дошки та комунікатори з голосовим виведенням, які дозволяють відтворювати певні слова, фрази або повідомлення, полегшують комунікацію осіб з порушеннями мовлення;

- мобільні додатки, що дозволяють виражати власні думки за допомогою тексту, зображень, або символів;

- системи Blissymbols, PECS;

- абетка Брайля як спеціальний об'ємний, рельєфно-точковий шрифт для читання і письма незрячих;

2) нетехнічні засоби:

- використання системи жестів та міміки задля вираження думок та почуттів;

- візуальні розкладки часу (зображення графіку, розкладу) задля полегшення життєдіяльності осіб з порушеннями розвитку тощо.

Окрім того, на практиці засоби АДК широко використовуються у різних сферах та напрямках, як-от: а) навчання, виховання та розвиток осіб з особливими освітніми потребами; б) здійснення корекційного впливу на порушення; в) на кшталт допоміжного засобу

зادля висловлювання думок, потреб, вираження власних емоцій як тимчасова допомога під час наявних труднощів спілкування; г) щоденна комунікація, побут, організація дозвілля. У цілому використання засобів АДК в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами розширює можливості щодо їх навчання, виховання, розвитку та соціалізації й є ефективною у наданні корекційних послуг особам з особливими освітніми потребами.

Висновки. Отже, в умовах інклюзивного навчання використання засобів альтернативної додаткової комунікації є незамінним чинником створення сприятливого освітнього середовища. Засоби АДК в освітньому процесі сприяють підвищенню ефективності

комунікації й взаємодії, залученню до активного навчання та гри, позитивно впливають на соціалізацію. З іншого боку, альтернативна додаткова комунікація мотивує й підвищує рівень самооцінки, вселяє віру у власні можливості, що сприяє унормуванню розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні способів, умов та особливостей використання АДК у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами; визначенні шляхів підвищення ефективності її практичного застосування в освітній практиці; виокремленні видів АДК та вимог щодо їх застосування батьками дітей з особливими освітніми потребами в домашніх умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошук М. Б. Комунікативно-функціональні парадигми у подоланні комунікативних бар'єрів в інклюзивному освітньому просторі. *Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформацій: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 23 січня – 5 березня 2023. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2023. С. 28–32. URL: https://kpd.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zbirnyk-tez-advanced_training_ped_23-sichnya-5-bereznya-2023.pdf#page=28 (дата звернення 15.09.2025)
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. Офіційний переклад Конвенції надісланий листом Мінсоцполітики № 8006/0/2-23/61 від 19.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 16.10.2025)
3. Лещук Н. Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури: термінологічний аналіз. *Соціальна робота та освіта*. 2021. № 8 (3). С. 364–372. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.5.
4. Рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році. Міністерство освіти і науки України. № 1/17666-25 від 26.08.2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2/list-mon-26082025-117666-25-rekomendaciyi.pdf> (дата звернення: 20.11.2025)
5. Стельмах Н. В., Бойчук А. П., Омельчук О. В. Віртуальна комунікація в інклюзивному освітньому просторі: огляд літератури. *Академічні візії*. 2024. № 35. С. 90–105. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13757262>
6. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посібн. Київ : ФОП Усатенко Г. В. 2021. 80 с. ISBN 978-966-97885-0-4 URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inklyuzivne-navchannya/2022/02/22/Navch-metod.posibnyk.Teoriya.ta.praktyka.vykoryst.altern.komunik.dlya.osib.z.OOP.22.02.22.pdf> (дата звернення: 14.10.2025)
7. Bliss C. K. *Semantography (Blissymbolics): A Logical Writing for an Illogical World*. Sydney: Semantography (Blissymbolics) Publications, 1965. 882 p.
8. Bonora G., Dalai G., De Rosa D., Zisk H. A., Panunzi M., Perondi L., Rönnberg J., Sundqvist A. Communication Disorders in Childhood: Prevalence, Diagnosis and Treatment. *International Journal of Speech-Language Pathology*. 2021. Vol. 23(4). P. 312–321. URL: <https://doi.org/10.1080/17549507.2021.1878619>
9. Frost L. A., Bondy A. S. *The Picture Exchange Communication System Training Manual*. Cherry Hill, NJ: Pyramid Educational Consultants, 2002. 396 p. ISBN 978 1 928598 05 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/13431182_PECES_The_Picture_Exchange_Communication_System_training_manual (дата звернення: 16.10.2025)
10. Johnson R. The development of Picture Communication Symbols for use in augmentative communication. University of North Carolina. 1981. 100 p. URL: https://specialneedsinmusic.com/text/may_jon.pdf (дата звернення: 17.10.2025)

11. Ganz J. B., Earles Vollrath T. L., Heath A. K., Parker R. I., Rispoli M. J., Duran J. B. A meta analysis of single case research studies on aided augmentative and alternative communication systems with individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2012. Vol. 42, No 1. P. 60–74. DOI 10.1007/s10803-011-1212-2
12. Sheehy K. Blissymbolics as a means of developing language and literacy. *British Journal of Special Education*. 2004. Vol. 31, No 4. P. 199–204.
13. William R., Casey A., Sims J. The Routines Based Interview: A method for gathering information and assessing needs. *Infants & Young Children*. 2009. Vol. 22. P. 224–233. DOI: 10.1097/IYC.0b013e3181label1dd.

ALTERNATIVE AUGMENTATIVE COMMUNICATION (AAC) IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

MATVEIEVA NATALIIA OLEKSIIVNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Pedagogy of Primary Education and Educational Innovations Department
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Abstract. Introduction. *The organization of an inclusive educational process involves the creation of all necessary conditions to ensure effective learning, upbringing and development of students. Innovations, modern tools, technologies and techniques that contribute to the implementation of tasks of various content play an important role. Awareness and assimilation of educational material, exchange of ideas, expansion of experience are impossible without active communication and interaction in the educational process, which indicates the importance of alternative additional communication. Thanks to its use, the communication opportunities of people with speech disorders, their interaction with other participants in the educational process, and integration into society are expanded.*

Purpose. *Our goal is to emphasize the special importance of alternative and augmentative communication tools in the teaching, upbringing, and development of children with special educational needs.*

Methods. *Empirical methods (comparison), empirical-theoretical (analysis, synthesis, modeling) and theoretical (generalizing, partial), special (grouping method) methods were used.*

Results. *Our research has shown that alternative and additional communication tools contribute to increasing cognitive and communicative activity, motivation for learning, involvement in joint activities; serve to identify gaps and difficulties in learning, communication, interaction, learning, and socialization of children with special educational needs. The advantages of alternative and additional communication tools in establishing communicative activity of people with speech disorders, their adaptation to learning, and at the same time integration into society have been proven.*

Originality. *The scientific novelty lies in highlighting the theoretical aspects relevant to the present day of implementing alternative augmentative communication tools in practice in working with children with special educational needs, establishing the basic principles and requirements for their use.*

Conclusion. *Our research allows us to assert that alternative augmentative communication is an indispensable means of communication in the inclusive educational process, which indicates the need for practicing teachers to familiarize themselves with it and its further use in working with students with special educational needs and, in particular, speech disorders.*

Key words: *alternative augmentative communication, speech impairment, verbal speech, nonverbal speech, development.*

REFERENCES

1. Voloshchuk, M. B. (2023). Komunikatyvno-funktsionalni paradyhmy u podolanni komunikatyvnykh barieriv v inkliuzyvnomu osvithnomu prostori [Communicative-functional paradigms in overcoming communicative barriers in an inclusive educational space]. *Inklyuzyvna osvita ta navchannia v suchasnykh umovakh transformatsii: psykholoho-pedahohichni osnovy inkliuzyvnoi osvity : materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 23 sichnia – 5 bereznia 2023*. Odesa: Vyd. dim «Helvetyka», 180. 28–32. https://kpdi.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/Zbirnyk-tez-advanced_training_ped_23-sichnya-5-bereznia-2023.pdf#page=28

2. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu (2006). [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Ofitsiinyi pereklad Konventsii nadislanyi lystom Minsotspolityky № 8006/0/2-23/61 vid 19.06.2023. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
3. Leshchuk, H. (2021). Inkluzyivna komunikatsiia yak instrument formuvannia inkluzyvnoi kultury: terminolohichniy analiz [Inclusive communication as a tool for forming an inclusive culture: terminological analysis]. *Sotsialna robota ta osvita*, 8(3), 364–372. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.5
4. Rekomendatsii shchodo osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladakh zahalnoi serednoi osvity u 2025/2026 navchalnomu rotsi (2025). [Recommendations on the features of organizing the educational process of persons with special educational needs in general secondary education institutions in the 2025/2026 academic year]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy № 1/17666-25 vid 26.08.2025. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/dlya-fakhivtsiv/metodichni-rekomendatsii-2/list-mon-26082025-117666-25-rekomendaciyi.pdf>
5. Stelmakh, N. V., Boichuk, A. P., & Omelchuk, O. V. (2024). Virtualna komunikatsiia v inkluzyvnomu osvitnomu prostori: ohliad literatury [Virtual communication in inclusive educational space: a literature review]. *Akademichni vizii*, 35, 90–105. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13757262>
6. Chaika, M. S., Usatenko, H. V., & Kryvonohova, O. V. (2021). Teoriia ta praktyka vykorystannia alternatyvnoi komunikatsii dlia osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Theory and Practice of Using Alternative Communication for Individuals with Special Educational Needs]: navchalno-metodychnyi posibnyk. FOP Usatenko H. V. 80. ISBN 978-966-97885-0-4 <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inklyuzivne-navchannya/2022/02/22/Navch-metod.posibnyk.Teoriya.ta.praktyka.vykoryst.altern.komunik.dlya.osib.z.OOP.22.02.22.pdf>
7. Bliss, C. K. (1965). *Semantography (Blissymbolics): A Logical Writing for an Illogical World*. Sydney: Semantography (Blissymbolics) Publications, 882 p.
8. Bonora, G., Dalai, G., De Rosa, D., Zisk, H. A., Panunzi, M., Perondi, L., Rönnerberg, J., & Sundqvist, A. (2021). Communication Disorders in Childhood: Prevalence, Diagnosis and Treatment. *International Journal of Speech-Language Pathology*. 23(4), 312–321. URL: <https://doi.org/10.1080/17549507.2021.1878619>
9. Frost, L. A., Bondy, A. S. (2002). *The Picture Exchange Communication System Training Manual*. Cherry Hill, NJ : Pyramid Educational Consultants, 396 p. ISBN 978-1-928598-05-3. https://www.researchgate.net/publication/13431182_PEC_S_The_Picture_Exchange_Communication_System_training_manual
10. Johnson, R. (1981). The development of Picture Communication Symbols for use in augmentative communication. *University of North Carolina*, 100 p. https://specialneedsinmusic.com/text/may_jon.pdf
11. Ganz, J. B., Earles-Vollrath, T. L., Heath, A. K., Parker, R. I., Rispoli, M. J., & Duran, J. B. (2012). A meta-analysis of single-case research studies on aided augmentative and alternative communication systems with individuals with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1, 60–74. DOI 10.1007/s10803-011-1212-2
12. Sheehy, K. (2004). Blissymbolics as a means of developing language and literacy. *British Journal of Special Education*, 31 (4), 199–204.
13. William, R., Casey, A., & Sims, J. (2009). The Routines-Based Interview: A method for gathering information and assessing needs. *Infants & Young Children*, 22, 224–233. DOI: 10.1097/IYC.0b013e3181abe1dd.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026